

Lärande genom demokratiska önskemål – pastoral omsorg i fritidshem

LINNÉA HOLMBERG

Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet

Artikeln problematiserar hur demokrati används som metod för att producera specifika medborgarsubjekt i fritidshemmets utbildningsverksamhet. Avgränsade situationer i form av fritidshemsråd studeras med fokus på hur olika nyanser av inflytande iscensätts av de barn och den personal som deltar och hur detta görs genom bemötande av idéer om expertis och likvärdighet. Teoretiska och metodologiska utgångspunkter hämtas från ett diskursanalytiskt perspektiv på styrning genom pastoral makt (Foucault, 1983; Smith, 2014) och med vars hjälp analytiskt intresse riktas mot hur statliga fostransambitioner uttrycks, hanteras och balanseras i relation till elevinflytande i den språkliga aktivitet som pågår i råden. Genom empiriska exempel problematiserar och synliggör studien hur demokrati – genom pastorala omsorgstekniker och via olika nyanser av elevinflytande – blir en form av styrning och produktion av medborgarsubjekt med vissa önskvärda egenskaper.

FRITIDSHEMSRÅD

Aspekten 'att ge röst åt barn' är idag ett centralt inslag i både forskning om och i organisering av utbildning. Förespråkande av ökat medinflytande kan ses som en del av det frigörelseprojekt vars intention är att demokratisera förtryckande hierarkier inom olika samhällsinstitutioner för att göra det passiva objektbarnet till ett aktivt aktörsbarn (Andersson, 2015, Smith, 2014). I det svenska utbildningssystemet finns många exempel på hur barn alltmer lyfts upp och lyfts in i påverkansprocesser de tidigare hade mycket begränsad åtkomst till. I den här artikeln fokuseras en strategi genom vilken barn ges möjlighet till demokratiskt deltagande, närmare bestämt rådtillfällen i vilka barn förväntas utöva elevinflytande över den pedagogiska verksamhet de är en

del av. Avsikten är att undersöka denna traditionella och vedertagna form av skolmässig demokratisering men på en mindre traditionell arena för formell utbildning, nämligen fritidshem.

I tidigare studier har såväl demokratisk kompetens, hur barns röster ges utrymme samt hur barns inflytande konstrueras undersökts. Barns inflytande genom arrangerade råd har studerats i termer av klass- eller elevråd arrangerade i skolans regi; I en fallstudie belyses utifrån ett aktörsperspektiv villkoren för ett väl fungerande klassråd, bland annat genom frågan om hur elever och lärare agerar för att klassrådet ska fungera som ett demokratiskt rum (Lelinge, 2011). I ytterligare en fallstudie granskas hur grundskoleelevers lärande av demokratiskt deltagande konstitueras genom interaktion i skoldemokratiska möten (Thornberg, 2010). Fallet synliggör att eleverna tenderar att försöka svara 'rätt' och underordnar sig de vuxna snarare än att deliberativ dialog och demokratiskt deltagande möjliggörs under dessa möten. Frågan om barns röster och deras inflytande i en fritidshemskontext granskas i en artikel vars fokus ligger på barns möjligheter att göra sina röster hörda och påverka fri lek och tematiska aktiviteter i fritidshemmets vardagliga verksamhet (Haglund, 2015). Spänningen mellan styrning och frivillighet i fritidshemsverksamhet diskuteras i en intervjustudie med lärare i fritidshem (Hjalmarsson (2013). Resultaten pekar på att planerade och organiserade aktiviteter i relation till barns inflytande och möjligheter att välja aktiviteter är ett återkommande dilemma i fritidshemmets kontext. Barns perspektiv på fritidshemsaktiviteter undersöks i en artikel genom '*walk-and-talk conversations*' (Klerfelt & Haglund, 2014). Slutsatsen landar i att barnens perspektiv ofta tillvaratas och bemöts på olika sätt, men att de stundtals och delvis även ignoreras av de vuxna pedagogerna.

Utbildning i fritidshem innebär idag att de inskrivna barnen – eleverna – ska aktiveras till en meningsfull fritid som utgår från demokratiska premisser och som tar ett helhetsgrepp på lärande och utveckling. Av tradition bygger fritidshemmets verksamhet till stor del på situationsstyrt och barninitierat innehåll, vilket ligger i linje med de aktuella styrdokumentens efterfrågan av inflytande och delaktighet. Detta är dock inte längre tillräckligt eftersom innehållet måste kompletteras med två aspekter; det måste tydligt relatera till styrdokumentens målformuleringar och resultaten måste kunna uppvisas genom dokumentation (SFS 800:10; Skolverket, 2011, 2014). För att kunna påvisa att så är fallet behövs tillfällen där detta kan realiseras, vilket manar till ett avgränsat organiserat elevinflytande i fritidshemmets praktik. Tillfällen när meningsfullhet (utifrån ett elevperspektiv) och läroplansmål kan fogas in i planeringen och där upplägget av verksamheten sker på uttalat demokratiska sätt och med påvisat elevinflytande som kan dokumenteras på ett hanterbart sätt. Dessa formaliserade situationer i vilka barn får utöva inflytande under

strukturerade former arrangeras allt oftare på allt fler fritidshem och benämns här som fritidshemsråd (i verksamheterna kallas de bland annat fritidsråd, fritteråd, barnråd eller fritidsmöte).

I dessa råd iscensätts en institutionell hybridisering, som genom ett inflytandekrav, ett verbaliseringskrav och ett fritidshem som är inplacerat i ett utbildningssystem, efterfrågar spontanitet, mötesprocedur och lärande. Här aktualiseras ett grundläggande ideologiskt dilemma kring auktoritet och demokrati (Billig m.fl., 1988). Med utgångspunkt i detta och genom empirinära analytiska resonemang problematiseras de institutionella förväntningar som finns på dessa rådsituationer, där en spontanistisk delaktighet bedrivs genom demokratiska mötesformer samtidigt som det krav på lärande som finns inbyggt i fritidshemmets diskurs också behöver tillgodoses. Vad händer när det finns flera logiker att förhålla sig till? Hur hanteras och balanseras de institutionella förväntningarna i fritidshemsråden och hur behöver innehållet levereras för att tillmötesgå dessa?

MATERIAL OCH PROCEDUR

Det empiriska underlag som studien bygger på består av transkriberade ljudupptagningar från fritidshemsråd. Sammanlagt har nio rådsituationer spelats in på tre olika kommunala fritidshem, alla belägna i Stockholmsregionen. Varje råd varar mellan ca 20–40 minuter. Vid de aktuella fritidshemmen är fritidshemsråd ett regelbundet inslag i verksamheten. Periodiciteten varierar mellan de olika fritidshemmen och råden kan vara schemalagda varje vecka, en gång i månaden eller mer sällan utspridda över terminen. Vanligtvis äger de rum i en avskild del av fritidshemmets lokaler samtidigt som den övriga skol- eller fritidshemsverksamheten pågår. På två av de tre aktuella fritidshemmen deltar ca sex-sju barn samt en eller två personer från personalgruppen vid varje tillfälle. De deltagande barnen fungerar som representanter för hela barngruppen och de byts ut enligt rullande scheman så att alla barn närvarar ett par gånger per termin. På det tredje fritidshemmet deltar drygt tjugo barn och en vuxen. På denna enhet delas hela barngruppen utifrån ålder in i två råd som sedan pågår parallellt i olika rum.

I analysen används några utdrag från det empiriska materialet som får exemplifiera teman av inflytande i den språkliga interaktionen mellan rådsdeltagarna, vilka visat sig framträdande i närläsningar av materialet. Dessa olika varianter eller nyanser av inflytande är återkommande och frekvent praktiserade i alla inspelade rådsituationer. Alla namn och platser som återges i exemplen är fingerade och alla deltagande vuxna benämns oavsett yrkeskategori, för enkelhetens skull, i fortsättningen som lärare. Innehållet i exemplen är för övrigt exakta återgivningar av vad som sägs i inspelningarna.

PASTORAL OMSORG

För att problematisera vad som pågår i det empiriska materialet används teoretiserande resonemang kring konstruktion och styrning av samhällsmedborgare genom disciplinerings- och aktiveringstekniker hämtade från diskursanalytisk forskning. Fritidshemmets betonande av omsorgs- och fostransaspekterna i verksamhetens utbildningspraktik möjliggör ett långtgående statligt ansvar över att ta hand om och sörja för det uppväxande släktet, ett legitimt utsuddande av gränsen för vad som är privat och offentligt. På professionell basis har personal i fritidshem som uppdrag att omsorgsfullt agera stödjande och hjälpande för att vägleda de inskrivna individerna till ett framtida gott liv beträffande personligt välbefinnande, ekonomisk trygghet och yrkesmässig framgång (Holmberg & Börjesson, 2015). Att genom utbildning ta hand om människor kommer därför att problematiseras i termer av pastorala (omsorgs-) strategier. Vi kan i ljuset av detta tala om att det i utbildningens uppdrag ligger ett moraliskt ansvar att revidera individers föreställningar, övertygelser och känslor, det vill säga förändring och förädling av människors 'själ', där själen här förstås i betydelsen av inre moraliska egenskaper. Personalen förväntas utöver funktionen att lära ut färdigheter och kunskaper också använda 'mjuka' psykologiska och terapeutiska metoder för att förmå individer att prestera i relation till och förverkliga utbildningens normativa mål (Rose, 1989/1999). Med empati och motivering ska novisen utbildas i vissa färdigheter, men är därtill föremål för ett säkerställande av motivation, engagemang och rätt slags vilja och begär (Popkewitz, 1998; Popkewitz & Kirchgasser, 2014). Vilka pastorala strategier gör sig då gällande i detta?

Tre centrala aspekter i den pastorala maktformen är frälsning, lydnad och sanning. Den sekulariserade frälsningen handlar idag om välfärd i den här världen istället för i livet efter döden och den pastorala lydnaden kan beskrivas som en evig och ständigt pågående och totalt uttömmande form av (frivillig) underkastelse till statliga myndigheter. Tätt sammankopplat till denna lydnad är i detta perspektiv också ett extraherande av 'sanningar' från de individer på vilka makten utövas (Smith, 2014). Pastoral makt innebär därför en sofistikerad sammanlänkning av relation, stöd och kontroll som syftar till att hjälpa individen till ett bättre liv (Giertz, 2012). Därav kan pastoral styrning beskrivas operera genom omsorg: "Pastoral power is a power of care" (Foucault, 2007, s. 127).

Den pastorala teknologin är både individualiserande och totaliserande eftersom den både verkar för välfärd för var och en och för den stora massan och är särskilt tillämplig på barn utifrån en föreställning om att "[...] the particular potentiality associated with childhood means that the welfare of the youngest members of the population is regarded as having particularly strong implications for the welfare of the whole (Smith, 2014, s. 200).

För att genomföra pastoralt omsorgsarbete krävs närgången kunskap om medvetande och självuppfattning hos den individ som menas vara i behov av lotsning och guidning (Dean, 2010; Foucault, 1983). Detta innebär att den pastorala relationen kräver en långtgående lydnad som omfattar individens tankar, drömmar och begär (Smith, 2014) och som med Foucaults ord beskrivs vara "a kind of exhaustive, total, and permanent relationship of complete obedience" (1983, s. 183).

Ingående och intim kunskap nås genom lydnad i form av bekännelsepraktiker som inkluderar individens blottläggande av exempelvis bristfälligheter. Om bekännelse i religiös mening främst handlar om förlåtelse och rening från synder, så handlar bekännelse som mentaliserande styrningsteknologi i utbildningssammanhang snarast om korrigerande av oönskade beteenden med siktet inställt på personlig utveckling och optimal självuppfyllelse (Popkewitz & Kirchgasser, 2014). Bekännelsen blir en del av den normerande styrningen genom mentalisering och fungerar som en självförverkligandeprocess, vilken genom den pastorala omsorgen flätas samman med disciplinerande system för bedömning och övervakning som gör människans 'själ' tillgänglig för ständig kontroll och styrning. Bekännelsepraktiker opererar genom verbaliseringskrav på individen och genom miljöer som tillgängliggör detaljerad kontroll och styrning och möjliggör intim bedömning och övervakning (Fejes & Nicoll, 2015; Holmberg, kommande). Den pastorala omsorgen förenad med en bekännelsepraktik blir alltså ett sätt att observera och administrera individer. Utbildningsinstitutioner i allmänhet kan ses som platser för pastoral omsorg och i den här studien undersöks mer specifikt fritidshemmet som arena för pastorala omsorgstekniker. Tidigare forskning med ovanstående analytiska ansats som utgångspunkt återfinns bland annat hos McCuaig (2011), Ideland & Malmberg (2014) och Fejes & Nicoll (2015).

Som ett komplement till dessa grundantaganden om pastorala omsorgstekniker urskiljs också tillgängliga subjektpositioneringar (Wetherell & Potter, 1992) som blir synliga i det empiriska materialet genom ett närmande av tilltal och appellering (Althusser, 1977; Butler, 1997). När en individ tilltalas – interpelleras – som någonting, exempelvis som en elev, blir den samtidigt till som elev och påläggs därmed vissa krav och förväntningar som hänger samman med denna kategori (Carbin, 2010). Begreppet används i detta syfte därför som ett sätt att skildra den diskursiva process genom vilken de deltagande barnen i fritidshemsråden interpelleras som specifika subjekt av personalen, en process som kopplar samman individen med önskvärda ideologiska premisser.

ETT RÅD – TRE LOGIKER

Ett grundläggande ideologiskt dilemma som kretsar kring demokrati- auktoritet gör sig gällande i fritidshemsråden. Rådsituationerna implicerar

demokratiska utgångspunkter där barnen ska beredas möjlighet att praktisera demokratiskt inflytande över den pedagogiska verksamheten. Samtidigt har den vuxne läraren ett professionellt ansvar som innebär en försäkran om att situationen organiseras i enlighet med fritidshemmets roll och uppdrag samt att dess innehåll relaterar till givna utbildningsmål. Vi kan därför fråga oss hur nödvändiga balanseringar av styrning (auktoritet) och medbestämmande (demokrati) som hela tiden behöver finnas närvarande i fritidshemskontexten konstrueras igenom de muntliga samspelen som äger rum mellan barn och personal i rådsituationerna.

Ett sätt att hantera dessa balanseringar är genom ständiga pendlingar mellan planering och spontanitet. I den analytiska läsningen av transkriptionerna blir det tydligt att tre olika institutionella logiker gör sig gällande i fritidshemsrådets hantering av samtal om och planering av verksamheten och av barnens möjligheter till spontana initiativ. Dessa innefattar alla tydliga krav på verbalisering och bemöter på olika sätt personalens styrning och barnens medbestämmande och beskrivs här som mötesprotokollets logik, skolans logik och en improvisationslogik. I det följande synliggörs hur dessa tre logiker vävs samman i rådsituationerna genom några framträdande nyanser av inflytande. Varje form av inflytande finns genomgående i de inspelade fritidshemsråden och exemplifieras genom utdrag från transkriptionerna. Utdragen fungerar därför som belysande typexempel på de framträdande inflytandeteman som pågår i hela det insamlade materialet. I närläsningar av transkriptionerna har fokus legat på det språkliga arbetet med att bemöta och hantera de institutionella förväntningarna.

Demokrati som skola

I det första exemplet som vi ska titta närmre på kretsar samtalet kring hur ett fritidshemsråd struktureras och fylls med innehåll. Denna passage sker inledningsvis i den aktuella rådsituationen och handlar om att sätta alla deltagare på banan. Deltagarna hjälps åt att uppdatera sig på förutsättningarna för denna aktivitet genom att göra en gemensam överenskommelse om ur det hela ska gå till:

- Läraren: Ehm vad brukar vi göra på fritidsrådet då?
Johan (9 år): Prata om vad vi ska göra på fritids.
Läraren: [Mm-
Läraren: Får man önska saker?
Flera barn: Ja.
Läraren: ((viskandes)) Önska saker.

- Läraren: Man får säga det man tycker är kul att göra och om det är något man vill ändra på.
- Johan (9 år): Mm.
- Läraren: Mm så brukar vi ju göra så att vi, vi läser nästa veckas planering så kan ni få önska vad ni vill göra när vi är på vissa ställen och sånt.
- Johan (9 år): Mm det är nästa vecka.
- Läraren: Precis.
- Johan (9 år): ((ljudlig utandning))
- Läraren: På måndag alltså nästa måndag då tänkte vi att vi ska göra klart 20 dom hära nam, namnväggen.
- Johan (9 år): Mm.

(Fritidshemsråd A1)

Den aktuella rådsituationen erbjuder barnen tillfälle att bedriva inflytande, men det är inflytande som till synes är tänkt att ske i en given struktur. Mötesprotokollets logik tillsammans med en improvisationslogik sätter här ramen för hur ett förväntat deltagande ser ut; i mötesform ska verksamheten planeras och alla deltagare får komma med önskningsar. Inflytandet handlar om att träna sig i en slags mötespraktik, en inskolning till föreningsdemokrati. Den vuxna erbjuder genom pastorala invitationer i detta barnen en inflytandeform som till stor del går ut på att få komma med önskningsar om vad en vill göra. Ett önskannde som bör ske på vissa premisser. Som framgår av lärarens inspel så finns en på förhand given ordning, etablerad genom mötesprotokollet, som indikerar att 'vissa ställen' får fyllas med önskemål.

Den form av inflytande som görs tillgänglig i detta exempel är alltså en fördefinierad och tillrättalagd variant av ett i fritidshemmet legitimt inflytande, som här används för att skola in barnen i ett önskvärt institutionellt demokratiskt arbetssätt (Lelinge, 2011). Detta tillvägagångssätt, där individen får uttrycka sina önskningsar och där alla tillsammans formulerar och sätter agendan för de kommande aktiviteterna i verksamheten, görs också genom pastorala omsorgsinsatser. Den vuxna uppmuntrar och motiverar barnen genom relationellt, pastoralt stöd ('vi') och genom riktade och avgränsande formuleringar ('man' och 'ni') till aktiva, engagerade och jämlika insatser, en styrningsmodell som interPELLERAR barnen som demokratiska mötesdeltagare.

I råden iscensätts, utöver detta lärande av hur föreningsdemokrati fungerar, flera gånger lärsituationer som i det närmaste kan liknas vid skollektioner. Skolans logik tar då helt överhanden och det demokratiska samtalet övergår i

kunskapskontroller där barnen ombeds att redogöra för något och som sedan ofta utmynnar i undervisningspraktik där läraren klargör hur saker och ting förhåller sig. Ett exempel på detta ser vi här:

Läraren: Men vad e, vad är det för blommor vi kan leta efter i skogen då Ella?

Läraren: Ni har ju läst om blommorna nu.

Petter+Nina: ((räcker upp handen))

Nina (8 år): Jag har trett-

Läraren: [I förskoleklassen.

Nina (8 år): Jag har tretti bok-

Petter (9 år): [Eh! ((viftar intensivt med den uppräcktta armen))

Nina (8 år): 30 böcker om blommor.

Läraren: [Shh, shh, shh.

Ella (7 år): Vitsippor.

Läraren: Vitsippor Folke kommer du ihåg någon?

Folke (6 år): Mmm-

Petter (9 år): [Jag vet! ((viskandes))

Folke (6 år): [Näe.

Läraren: Tänk efter ordentligt.

[...]

Petter (9 år): ((räcker upp handen))

Läraren: Petter?

Petter (9 år): Blåklockor.

Läraren: Blåklocka kommer den nu på våren?

Petter (9 år): När kommer den?

Nina (8 år): ((ohörbart))

Assam, 7 år: [Heh.

Petter (9 år): På sommaren.

Assam (7 år): [På sommaren.

Nina (8 år): Jag vet! ((räcker upp handen))

Läraren: Ja Nina?

Nina (8 år): Ehm snödroppe.

- Läraren: Snödroppar finns ju.
 Ruben (8 år): Det är ju det han tänkt-
 Nina (8 år): [Jag har tre strycken stycken.
 Assam (7 år): Det är ju det jag tänkte-
 Läraren: [Ida har du någon vårblomma som slog ut tidigt?
 Ida (6 år): Näe. ((viskandes))
 Petter (9 år): Jag kan en. ((räcker upp handen))
 Läraren: Ella?
 Ella (7 år): Liljor.
 Läraren: Liljor ja det är en blomma men den kommer nog lite senare när det blir varmt.
 Assam (7 år): Sommaren-
 Läraren: [När det blir jättevarmt nu snöar det ju till och med.

(Fritidshemsråd A2)

Något som börjar som ett uppslag om en aktivitet som kan planeras och föras in i protokollet övergår snabbt till att också bli en kunskapskontroll med tillhörande undervisning beträffande vårblommor. Denna kontroll framställs som legitim genom den vuxnas poängtering av att barnen just har läst om dessa blommor, något som är möjligt tack vare pastoral och närgången kunskap om barnens förehavanden. I och med detta förlöper sedan rådsituationen i det närmaste som en lektion kring vilka blommor som blommar på våren. `Fel' svar från barnen hanteras genom pastoralt stöttande kommentarer om att de blommor som efterfrågas exempelvis ska slå ut tidigt och som avser att hjälpa barnen att hålla sig till det givna ämnet. Här ser vi hur den vuxna positionerar sig i en mer utpräglad lärarroll och interPELLerar barnen som skolelever genom vilken barnen intar en position som lydiga lektionsdeltagare som gör sitt bästa för att på ett önskvärt sätt besvara de kunskapsexaminerande frågorna.

Önskemål, viljor och plikten att vara aktiv

Nästa steg blir att granska och synliggöra hur önskemål tas emot, bearbetas och förhandlas innan de protokollförs, om de alls protokollförs vill säga. Vi riktar därför blicken mot hur spelreglerna för önskan, och därmed för en stor del av barnens delaktighet, ser ut i fritidshemsråden. Hur formuleras önskemål rent konkret? Vilka typer av önskemål förs fram? Vilka responser får önskemålen?

Justerbara önskemål

Många av de önskemål som läggs fram behöver på något sätt processas för att passa in i fritidshemmets verksamhet. Detta är en typ av förslag som har potential att platsa i protokollet, men som behöver bearbetas och förfinas innan en slutgiltig version kan antas. Dessa processer tjänar till att genom pastorala tekniker justera rådets innehåll och praktik så att de institutionella förväntningarna efterlevs. Vi ska studera ett sådant exempel, ett utdrag där mötesprotokollets logik inledningsvis är mycket synlig. Punkt för punkt har dagordningen avhandlats och när vi kommer in i samtalet har det blivit dags att för den sista punkten "övriga frågor":

- Lärare 1: Har ni några övriga frågor, önskemål eller synpunkter?
- Flera barn: ((mumlar))
- Lärare 1: [Något ni inte tycker om på fritids eller något ni vill skulle, något ni skulle vilja göra?
- Rim (7 år): [Huh! ((räcker upp handen))
- Lärare 1: Rim?
- Rim, 7 år: [Ateljén.
- Lärare 1: Skulle du vilja vara mer i ateljén?
- Rim (7 år): Ja.
- Olivia (8 år): [Ja.
- Lärare 2: [Mm.
- Olivia (8 år): Men är det här på eh fritids, eh, är det på fritids?
((vänd mot Rim))
- Lärare 1: [Ja på storfritids. Vad skulle du vilja göra i ateljén då Rim?
- Lärare 1: Eller är det, det spelar ingen roll vad man gör i ateljén det är kul att bara vara där och måla och göra pyssel och sånt?
- Rim (7 år): Jag skulle vilja göra vad man vill.
- Lärare 1: Typ som när vi gjorde rymdgrejerna att man fick skapa fritt helt fritt?
- Rim (7 år): Fast fast, ja fast man fick bygga liksom så här i olika saker och sånt. ((pratar väldigt tyst))
- Lärare 1: [Ja.
- Lärare 2: Mm.
- Tage (6 år): Kanske en robot.

- Rim (7 år): [Det, det behöver inte ha något speciellt tema.
- Lärare 1: Nej man vill bygga vad man vill bygga fritt.
- Lärare 2: Mm.
- Lärare 1: Du skulle vilja att vi lade fram allting sådär på bordet igen och ni så här får ta vad ni vill och bygga exakt vad som helst? ((dramatiserande avslutning))
- Rim (7 år): Ja.
- Lärare 1: Ja mm då skriver vi upp det.
- Lärare 2: [Jag skrev så här vara mer i ateljén och pyssla fritt.
- Lärare 1: Mm.
- Lärare 2: [Skrev jag.
- Tage (6 år): Och jag ska bygga en robot.
- Lärare 1: Du ska bygga en robot.
- Lärare 2: Ja.

(Fritidshemsråd A3)

Om vi blickar tillbaka till det första exemplet finner vi att önskningar ingår som en förväntad och etablerad del i rådens demokratiska praktik. I ovanstående exempel riktas det analytiska intresset mot hur de efterfrågade önskningarna formuleras, bemöts och hanteras. I detta produceras en inflytandeform som gör det möjligt att göra önskningar inom vissa ramar. Barnens handlingsutrymme blir därigenom kopplat till olika frihetsgrader beträffande deras viljor.

Vad vi ser här är att Rim inte är ensam om att producera sitt önskemål. Det finns som sagt gränser för de spontanistiska inslagen som därför behöver viktas mot expertens – fritidshemspersonalen – kunskaper om vad som är görbara och berättigade aktiviteter i fritidshemmet. Vägen fram till färdig önskan går i exemplet här ovan via lärarens pastorala omsorg. Den vuxnas inspel fungerar som en hjälpande funktion som genom stöd och kontroll uppmuntrar till verbalisering. Rim får hjälp att utveckla och mer specifikt formulera sitt önskemål som från början bara består av ett ord; ateljén. Den vuxna samkonstruerar idén tillsammans med Rim. Belöningen för den eftersträvansvärda och passande insatsen – att aktivt bidra till det demokratiska beslutsfattandet – blir sedan att få sin "egen" önskan inlyft i protokollet.

En aspekt som inte bör förringas eller glömmas bort i detta sammanhang är att den vuxna också är en del av diskursen och därför, exempelvis genom stöd och kontroll från mål- och resultatstyrningen, behöver agera på dessa pastorala sätt och därför måste ställa frågor av de slag som vi ser i exemplen här.

Att praktisera demokrati handlar i fritidsråden till synes både om att kunna och om att lära. Deltagandet kräver vissa (för-)kunskaper och förmågor, samtidigt som dessa genom pastorala tekniker också ska tränas och utvecklas (Brumark, 2010). Vi kan därför prata om att den vuxna interPELLERAR de deltagande barnen som demokratiska medborgare. De positioneras på så sätt redan vara något som de genom själva aktiviteten också är avsedda att bli.

Ett annat sätt att justera uppkomna önskningar är genom moraliska yttranden, här i talet om vad barnen vill göra i skogen:

- Jonas (8 år): Eh, man kan ta med kanske leksaker till skogen.
 Läraren: Fast det är bra om man leker också med, med det som finns i skogen.
- Jonas (8 år): [Ja.
 Elina (8 år): Då lär man ju sig mycket mera, om vad man gjorde förut. På stenåldern då var dom ju tvungna och leka med det som fanns. Då fanns det ju inte såna här pennor eller leksaker.
- Tim (8 år): Då fick dom ju skapa av det som fanns i naturen.
 Läraren: [Mm. Tillverka gubbar.
 Elina (8 År): Det är ju faktiskt ganska bra att lära sig det. Att allt faktiskt, det betyder inte att allt ska vara gjort av en maskin. Det är faktiskt mycket bättre att man bygger leksaker av annat.

(Fritidshemsråd C1)

Förslaget om att ta med leksaker ut i skogen är uppenbarligen inte helt korrekt i sammanhanget. Men det behöver inte ratas helt, att leka i skogen är ok så länge det görs på tillämpliga sätt. Genom lärarens pastorala styrning förnekas förslaget inte helt, utan tillförs möjligheten att göra på ett annat (mer passande) sätt. Här träder också lärandenaspekten in i samtalet, 'man lär sig ju mycket mera' genom att göra på vissa specifika sätt. Barnen bekänner sig lojala till den rådande lärandediskursen och positionerar sig därigenom som villiga lärandesubjekt.

Ogenomförbara eller överflödiga önskemål

Utöver sådana önskningar som är tillräckligt passande så länge de bereds till önskvärd lämplighet så förekommer också varianter av opassande önskemål som på sätt och av olika skäl avfärdas. En sådan från normen avvikande önskning ser vi här:

- Evelina (8 år): Ehm jag vill ha större klätterställning.
 Agnes (8 år): Åh, det vill ju jag också!
 Läraren: Ja, det vet vi är ett önskemål, inte bara från dig, utan från väldigt många.
 Leon (9 år): Jag vill ha fritidsdisco.
 Sam (9 år): [Jaa!
 Läraren: Fritidsdisco jao få se om det blir nåt sånt. Och det är ju på det eller eran dag säger jag, på fritidshemmets dag, då tänkte vi för första gången köra nånting här nu, vi tänkte köra rastdisco.

(Fritidshemsråd B1)

Här har vi att göra med ett önskemål som snabbt och nästan obemärkt förpassas bort till förmån för nästkommande önskemål. När önskemål kommer i repris och därför är något 'gammalt' som redan förts fram flera gånger, och som här också från väldigt många barn, är de inte helt legitima. De ges inte något större utrymme i diskussionerna och hamnar sällan i protokollet eftersom de troligtvis protokollförts tidigare. Upprepade önskningsbör således undvikas, signalen som ges från lärarna är att företeelser som redan ägnats uppmärksamhet inte är värdiga att avsätta mer tid till. Alltför ihärdigt upprepande riskerar att betraktas som tjatighet. Detta indikerar att ogenomförbara önskemål eller önskningsbör som kräver alltför långsiktiga och stora insatser inte är helt förenliga med kontexten i råden. De tangerar inflytandets gränser och blir därför ohanterliga i den demokratiska praktiken.

Ytterligare en variant på mindre passande inspel är önskemål som anses vara överflödiga. Här följer en passage där ett 'onödigt' önskemål om att få pyssla förs fram som svar på lärarens fråga om vad barnen vill göra den kommande tiden:

- Ella (8 år): Mm, att göra olika grejer.
 Läraren: Vad då till exempel?
 Ella (8 år): Pi-
 Nora (8 år): [Pistol?
 Ella (8 år): Nej, jag sa pyssla innan.
 Nora (8 år): Ja.
 Ella (8 år): Så här greja-
 Läraren: Pyssla?

- Ella (8 år): Mm.
- Läraren: Mm pyssla.
- Ella (8 år): Jag vill inte pyssla träd.
- Läraren: Men nu är det ju lite det här hösttemat man har den här tiden. ((Samtalet fortsätter en stund att handla om vad som görs inom hösttemat.))
- Läraren: Ja, är det något mer då? Pyssla kan vi gör, det kommer vi och göra varje dag. Eller inte varje, ja varje vecka. Idag så blir det pyssel.
- Ella (8 år): Ja det stod ju på lappen.
- Läraren: Ja.

(Fritidshemsråd C2)

Här blir vi varse ett önskemål som redan finns på fritidshemmets agenda. Det är så att säga för vanligt och därför inte helt relevant att lyfta varpå läraren söker efter nya förslag ('är det något mer då?'). Det finns något riskabelt över barn som är nöjda och vill fortsätta med saker de redan gör. Sådant förhållningssätt lever inte upp till vare sig skolans logik, där ett utvecklande och stimulerande lärande värderas högt och stagnation bör motverkas, eller till improvisationslogiken, där otillräcklig kreativitet och oförmåga att tillföra något eget och gärna något relativt nydanande inte direkt uppskattas. Sättet som dessa yttranden från barnen hanteras på är pastoralt så till vida att det inte sker genom direkta avspisningar eller kritiska tillrättalägganden, snarare sker det genom att 'den rätta vägen' att gå lyfts fram.

Till resonemanget hör utöver överflödigheten i vissa önskemål också det opassande i att generera önskemål som ligger fel i tiden eller som kräver alltför stort tidsutrymme. I exemplet ovan framgår att förehavanden som går utanför de ramar som finns inte är genomförbara. Under hösten så bedrivs aktiviteter med relevans för denna årstid. Andra versioner av önskemål som faller utanför de strukturella gränserna är de som kräver ett tidsspänn som går utanför fritidshemmets förfogande över tid, exempelvis saker som kräver en hel dag för att kunna genomföras. Även den rumsliga dimensionen begränsar önskningsarnas giltighet. Förslag som kräver alltför stora utsvävningar bort från fritidshemmets egna gränser (såväl inne som ute) stöter vanligtvis på motstånd. I och med dessa förfaranden pågår en definiering och positionering av vad det är att vara fritidshemselev idag. Ett sorteringsarbete som genom att poängtera vad som inte är görbart fastställer vad som är giltigt och vad som ryms i elevens fritidshemstid.

Lyckade önskemål

Det händer mellan varven också att det framkommer önskemål som har vad som krävs. Förslag som är tillräckliga i sig själva och utan behov av intervention och som därför kan föras in i protokollet utan justeringar eller protester:

Läraren: Frida?

Frida (9 år): Eh, att man har typ dom här käpphästarna. Och man tar fram en speciell bana som man ska komma ihåg, fast man ställer liksom ut siffra bredvid, bredvid hindret så man kommer ihåg vilken ordning.

Läraren: Käpphästhoppningsbana, kan jag skriva så?

Frida: (Ja.

(Fritidshemsråd B2)

Önsknigen uppfyller kriterierna som är outtalade men givna i rådsituationerna. Här är initiativet godtagbart kreativt, görbart, håller sig inom befintliga ramar och är tillräckligt förnyande men inte alltför avvikande och inbegriper således en viss lärandepotential. Verbaliseringen är tillfredställande och innehållet är begripligt artikulerat och utan vidare fördröjning förs denna önskan in i protokollet. Här kan vi tala om en subjektspostionering som etablerar den ideala mötesdeltagaren.

Det finns därtill önskemål som är så precisa, självklara och lämpliga så att de inte behöver någon närmare förklaring utan istället erkänns rakt av och till och med bemöts med hyllningar:

Mira (8 år): Ehm fruktsallad.

Läraren: [Mm den leken ja!

Movitz (7 år): Ja, den är jätterolig.

Mira (8 år): [Mm.

Läraren: Fruktsallad vad bra. ((skriver i protokollet))

Petter (9 år): [*viskandes*] Den är grymt rolig.

Läraren: Den är ju jättekul, det tycker ju till och med jag.

Movitz (7år): Ja.

Petter (9 år): [Ja för man ska så här springa i rockringarna.

Läraren: Mm.

(Fritidshemsråd A2)

Genom en önskning som är så 'grymt kul' att 'till och med' läraren tycker den är 'jättekul' positionerar sig önskaren som en tacksam mötesdeltagare. I och med igenkänningsfaktorn och det faktum att aktiviteten skildras vara uppskattad för fler än bara för det barn som initierat den framträder den gode demokratiska medborgaren, någon som borgar för hela gruppens välbefinnande. I sådana lyckade fall behövs inga pastorala insatser, deltagandet sker redan på önskvärda premisser.

Outtalade önsknningar

Vi ska som i ett sista exempel närma oss en form av inflytandeproblematik som uppstår regelbundet i fritidshemsråden – tystnaden (Foucault, 1978). Den inträffar när erbjudandet och förväntningarna om demokratiskt deltagande inte tillvaratas eller uppfylls av de deltagande barnen. Det vill säga, när inbjudan om delaktighet inte besvaras. Här rör sig deltagarna i den bortre gränsen för vad som är acceptabelt i kontexten. I utdraget som följer ombeds och uppmanas Alasan bidra till beslutsfattandet som en följd av att han inte själv tagit initiativ till aktivt deltagande i samtalet:

- Lärare 1: Alasan har du några önskemål någonting du skulle vilja göra på fritids eller någonting du skulle vilja ha på fritids eller nåt?
- Lärare 1: Du kan tänka lite då så kommer vi tillbaks till dig.
- Lärare 2: [Mm [mm.
- Lärare 2: För det tänkte jag också på Alasan det är jättebra om du kommer med idéer vad du och eh några fler killar i förskoleklassen vad ni skulle kunna vilja göra på eftermiddagarna här ute faktiskt när vi är här inne menar jag.
- Alasan (6 år): Mm.
- Lärare 2: Det vore jättebra om du hade idéer på det.
(lång paus)
- Lärare 2: Du kan fundera en stund. ((Samtalet löper på en stund mellan Lärare 1 och några andra barn innan Alasan på eget initiativ kommer in igen))
- Alasan (6 år): Jag vet. ((räcker upp handen))
- Lärare 1: Ja Alasan?
- Alasan (6 år): Ehm kanske mer lego.
- Lärare 2: Du skulle vilja ha mer, mer lego?
- Lärare 1: Är det så här specialbitar då?

- Lärare 2: Mm.
- Lärare 1: Gubbar eller är det stora plattor?
- Alasan (6 år): Gubbar o- ((viskar))
- Johan (9 år): [Jag vet. ((viskar))
- Lärare 1: Är det gubbar.
- Lärare 2: [Gubbar mm.
- Johan (9 år): Vi har bara några gubbar-
- Lärare 1: [Är det någon speciell typ av gubbar eller är det fler sådana här riddare som vi har?
- Emma (8 år): Ja!
- Lärare 1: Eller är det några andra gubbar du skulle vilja ha?
- Alasan (6 år): Riddare. ((viskar))
- Johan (9 år): Inte bara riddare.
- Alasan (6 år): [Pirater. ((viskar))
- Lärare 1: Pirater ok mm jag skriver upp.
- Lärare 2: Är det någon som har något mer?
- Emma (8 år): Jag har.

(Fritidshemsråd A1)

I de inledande turerna ser vi hur ett uteblivet svar från Alasan inte är tillräckligt eller godtagbart. De pastorala omsorgsteknikerna som tillämpas i denna situation är stöttande och hjälpande funktioner i form av tidsfrist och en förtydligande konkretisering av vilka slags idéer som efterfrågas. Samma procedur följer inte när barn som redan gjort aktiva inspel och därigenom uppfyllt sina demokratiska åligganden i tidigare delar av rådsituationen svarar att de inte vet.

Vad vi har att göra med i Alasans fall är i stort sett ett krav på inflytande. Det ter sig följaktligen inte enbart vara en förmån att få vara med och planera verksamheten, det är snarast en nödvändighet. Styrdokumenten framhåller att utbildningen *ska* bedrivas i demokratiska arbetsformer varpå personalen på ett eller annat sätt behöver se till att barnen är delaktiga och utövar inflytande. Den skoldemokrati – eller rättare sagt fritidshemsdemokrati – som utspelas i rådsituationen innebär följande: Det reella medinflytande som styrdokumenten kräver medför att barnen *får* göra sig hörda. Men detta är inte tillräckligt. De behöver också *vilja* göra sig hörda och engagera sig i inflytandeprocesser. Och, för att ta rätten till inflytande i anspråk, måste de därutöver *kunna* utöva inflytande, som här genom att uttrycka synpunkter eller idéer (Brumark, 2010).

När Alasan till sist bidrar med en idé så blir nästa pastorala projekt att förmå honom att lägga fram den på önskvärt sätt, vilket innebär verbalt uttömmande, detaljerade förklaringar om vad han menar med att han vill ha lego. För att en önskan ska auktoriseras behöver den specificeras. Alasan blir pastoralt stöttad och kontrollerad i kompetensen att framföra sina åsikter på ett för kontexten accepterat och korrekt sätt och i detta blir den pastorala kunskapen om subjektet användbar. Den vuxne som känner Alasan väl kan guida honom framåt i beskrivningen av vilket lego han vill ha eftersom hon sannolikt vet att han gillar vissa delar (eller för att hon vet att det rent allmänt saknas roligt lego).

Det tycks i detta sammanhang inte vara möjligt att positionera sig som passiv eller som ej delaktig. Alasan subjektiveras vare sig han vill eller inte på detta sätt som en demokratisk mötesdeltagare med skyldighet att bidra till protokollet.

Den ideala önsknigen

Sammanfattningsvis följer nu en inringning av vad som i fritidshemsrådets praktik utgör ett idealt önskemål. Vi kan genom ovanstående urskiljningar av vad som betraktas som ofullständiga, opassande eller gångbara förslag säga något om den för sammanhanget perfekta önsknigen, och därför också något vilket slags demokratiskt deltagande som efterfrågas. En ideal önskan kan här enklast beskrivas vara lagom. Den är inte för vanlig men inte heller för konstig. Inspel som är otillräckligt originella eller alltför avvikande faller utanför ramarna. Som vi redan sett organiseras råden genom tre logiker, detta gäller även i önskningspraktiken. De logiker som gör sig gällande i miljön och som vi sett exempel verkar alla för att uppfylla en 'lagomhet' och de kan beskrivas vara:

- Moraliskt försvarbara – önskningar behöver vara förenliga med fritidshemmets pedagogiska utbildnings- och omsorgsuppdrag och bör därför exempelvis inte vara för farliga, för dyra eller för osunda.
- Verksamhetslojala – önskningar behöver passa verksamhetens befintliga upplägg och struktur, exempelvis genom att passa in i teman eller genom att inte överskrida tidsramar.
- Utvecklingsfrämjande – önskningar behöver kunna bidra till individens lärande och kunskapsproducerande och måste därför vara stimulerande, utmanande eller förnyande.

Som en följd av dessa avgränsande aspekter blir så den ideala önskaren en demokratisk mötesdeltagare som tänjer på sina egna gränser beträffande bland annat spontanistisk och kreativ aktivitet, engagemang och lärande men som samtidigt ej provocerar eller driver de institutionella ramarna för långt.

DEMOKRATI SOM METOD FÖR MEDBORGARSUBJEKTIVERING

De empiriska typexemplen riktar intresset mot hur barns röster rekryteras för att göra demokrati i fritidshemråden. Rådens språkliga aktivitet och produktion av innehåll visar oss var friheten börjar och slutar. Hela tiden pågår en hantering av inflytandets gränser genom balanserande förhandlingar mellan barn och vuxna. Genom det pastorala perspektivet kan vi betrakta fritidshemråd som ett sätt att omsorgsfullt aktivera barn i en viss riktning och mot fördefinierade syften. Styrningsrationaliteten rymmer också en dubbelhet som konstruerar personalen som lärarsubjekt och barnen som utbildningssubjekt, likväl som att båda dessa sociala kategorier är föremål för räddning i den sekulariserade frälsningskulturen (Popkewitz & Kirchgasser, 2014, Usher & Edwards, 2014). Personalen som rättesnöre för det medborgarskapande som ska pågå i fritidshemmet behöver, likväl som barnen, övervakas så att önskvärda medborgare produceras och därigenom så att läraren själv agerar som samma slags önskvärda medborgare. Sådan övervakning sker exempelvis genom ett systematiskt och granskningsbart kvalitetsarbete. Dock behöver den unga och därför särskilt riskutsatta människan en extra skjuts på (den rätta) vägen varpå den pastorala omsorgen kräver upprättande av nära, tillitsfulla men också uträknande 'vän'-relationer på ett annat sätt än vad som anses behövas för att den äldre och mindre riskbenägna läraren ska fullgöra sina samhälleliga plikter (Giertz, 2012).

I en strävan mot ett i vår samtid idealt medborgarskap behöver barnen fostras in i en samhällsdiskurs i vilken medborgarkvaliteter som individuell autonomi, deltagande, väljande, initiativförmåga, flexibilitet och lärbarhet skattas högt, men där passivitet och beroende bör undvikas (Dahlstedt, 2009). Såväl planering som spontanitet är element som behöver tillgodoses för att leva upp till de institutionella förväntningar som vilar på rådsituationerna. I och med fritidshemmets professionella uppdrag etableras rådets premisser såväl av ett krav på demokratiska processer som på utveckling och lärande mot vissa mål.

Det tycks inte möjligt att planera den pedagogiska verksamheten utan barnens röster, men det är heller inte lämpligt att barnen tillåts definiera formerna och innehållet i inflytandet själva. Den språkliga hanteringen består därför av pendlingar av det ideologiska dilemmat auktoritet-demokrati, något som ger upphov till en situation där barnen både förväntas och bör utöva demokratiskt medbestämmande över fritidshemmets verksamhet men där de samtidigt blir föremål för pedagogisk påverkan och pastoral kontroll. Det dubbla ligger alltså i att barnet, som interPELLERAS och positioneras som elev, behöver handla och agera som ett demokratiskt subjekt men också måste vara tillgänglig som pedagogiskt objekt vars väl och ve är legitimt att styras och regleras (Brumark, 2010). Det iscensatta elevinflytandet fungerar här som

en styrningsstrategi för medborgarskapande, demokrati blir en metod för att producera ett specifikt medborgarsubjekt. Vissa önskvärda förmågor och beteenden guidas som vi sett genom pastoral omsorg fram och aktiveras. Det villkorade inflytande som ges utrymme för kretsar kring lärande och utveckling av (deliberativ) demokratisk kompetens. Genom sätten barnen tilltalas och bemöts i fritidshemsråden och via de tre logiker (mötesprotokollets, skolans och improviseringens logik) som opererar i detta blir barnen *subjects of these logics*. De agerar i enlighet med dessa logiker och svarar upp mot den interpellering som de utsätts för. De blir så att säga reproducerande representanter för dessa logiker.

Formerna för medborgarskapande handlar här alltså om att öva individer till att samtala på ett visst sätt, att göra på vissa sätt och i förlängningen om att leva på vissa sätt. Det är också ett medborgarskapande som pågår i dubbla led eftersom utbildningens roll är att bedriva en samtalsdemokratisk fostranspedagogik som ska göra eleverna mer demokratiska, och därtill förväntas personalen föra ett pågående och aktivt metareflekterande över sitt tänkande, förhållningssätt och sina värderingar samt över sitt arbetssätt och sina tillvägagångssätt. Genom att läraren ständigt utvecklar sin demokratiska kompetens och ger uttryck för en viss demokratisk mentalitet – kunskapen om och viljan att prata på rätt sätt – i samtalsforum med barn förväntas demokratin befästas och stärkas i ett ömsesidigt lärande (Dahlstedt & Olson, 2013).

Det finns ett grundläggande förgivet-tagande i samtidens svenska utbildningskontext om att det är önskvärt att vara demokratisk, andra positioneringar är knappast legitima. Vad som är intressant i detta och som framgår i denna studie är att det därtill är en specificerad form av demokratiskt deltagande som produceras genom fritidshemsråden. Det demokratiska subjektet som görs gällande är här inte bara en individ som tycker till – utan också en person som lär sig, och därtill gör det gärna. Den demokratiska medborgaren idag är en elev, ständigt och villigt lärande.

REFERENSER

- Althusser, Louis (1977). *Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes Towards an Investigation)*. I Louise Althusser (Red.) *Lenin and Philosophy and Other Essays*, s. 121-173. Surrey: Gresham Press.
- Anderson, A. (2015). The critical purchase of genealogy: critiquing student participation projects. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 36:1, s.42-52, doi: 10.1080/01596306.2013.828417
- Billig, Michael, Condor, Susan, Edwards, Derek, Gane, Mike, Middleton, David, & Radley, Alan (1988). *Ideological dilemmas: A social psychology of everyday thinking*. London: Sage.

- Brumark, Åsa (2010). Den formella skoldemokratins roll för medborgarfostran och elevinflytande. *Utbildning & Demokrati*, 19(2), 77-96.
- Butler, Judith (1997). *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Börjesson, Mats, & Palmblad, Eva (2008). *Strultjejer, arbetsökande och samarbetsvilliga: Kategoriseringar och samhällsmoral i socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Carbin, Maria (2010). *Mellan tystnad och tal. Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Doktorsavhandling, Stockholm Studies in Politics 134. Stockholms universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Dahl, Emmy (2014). *Om miljöproblemet hänger på mig. Individer förhandlar sitt ansvar för miljön*. Doktorsavhandling, Linköping Studies in Arts and Science, 615. Göteborg, Stockholm: Makadam Förlag.
- Dahlstedt, Magnus (2009). *Aktiveringens politik. Demokrati och medborgarskap för ett nytt millenium*. Malmö: Liber.
- Dahlstedt, Magnus & Olsson, Maria (2013). *Utbildning, demokrati, medborgarskap*. Malmö: Gleerups.
- Davies, Bronwyn & Harré, Rom (1990). Positioning: The social construction of selves. *Journal for the Theory of Social behavior*, 20, 43-63.
- Dean, Mitchell. (2010). *Governmentality. Power and rule in modern society*. London: Sage.
- Edwards, Richard (2008). Actively seeking subjects? In Andreas. Fejes & Katherine. Nicoll (Red.) *Foucault and Lifelong Learning. Governing the subject*, 21-33. Oxon: Routledge.
- Edley, Nigel (2001). Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions. I Margaret Wetherell, Stephanie Taylor & Simon J Yates (Red.) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*, 189-228. London: Sage in association with The Open University.
- Fejes, Andreas & Nicoll, Katherine (Red). (2015). *Foucault and a Politics of Confession in Education*. London: Routledge.
- Foucault, Michel (1978). About the Concept of the "Dangerous Individual" in 19th-Century Legal Psychiatry. *International Journal of Law and Psychiatry*, 1, 1-18.

- Foucault, Michel (1983). The Subject and Power. I Hubert L Dreyfus & Paul Rabinow (Red.) *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, 208-228. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, Michel. (2007). 8 february 1978. I Michel Sennelart (Red.) *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France 1977-78*, s. 115-134. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Giertz, Lottie (2012). *Erkännande, makt och möten. En studie av inflytande och självbestämmande med LSS*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete vid Linnéuniversitetet, 93. Kalmar: Linneaus University Press.
- Haglund, Björn (2015). Pupil's opportunities to influence activities: A study of everyday practice at a Swedish leisure-time centre. *Early Child Development and Care*, 185(10), 1556-1568. DOI: 10.1080/03004430.2015.1009908
- Hjalmarsson, Maria. (2013). Governance and voluntariness for children in Swedish leisure-time centres: Leisure-time teachers interpreting their tasks and everyday practice. *International Journal for Research on Extended Education*, 1(1), 86-95.
- Holmberg, L. (Kommande). Confessing the will to improve. Systematic quality management in Leisure-time Centers. *Education Inquiry*.
- Holmberg, L. & Börjesson, M. (2015). Ideological Dilemmas in Leisure-time Centers. *Nordic Studies in Education*, 35(3-4), 313-331.
- Ideland, Malin & Malmberg, Claes (2014). KRAV-märkta barn i det neoliberala samhället. I Thom Axelsson, Jutta Balldin & Jonas Qvarserbo (Red.) *Styrningskonst på utbildningsarenan. Upphöjda begrepp i svensk utbildningsdiskurs*, 127-146. Lund: Studentlitteratur.
- Klerfelt, Anna & Haglund, Björn (2014). Walk-and-talk conversations: A way to elicit children's perspectives and prominent discourses in school-age educare. *International Journal for Research on Extended Education*, 2(2), 119-134.
- Langstrup, Henriette (2011). Interpellating Patients as Users: Patient Associations and the Project-Ness of Stem Cell Research. *Science, Technology, & Human Values* 36(4), 573-594.
- Lelinge, Balli (2011). *Klassråd – ett socialt rum för demokrati och utbildning. Om skola och barndom i förändring*. Licentiatuppsats. Malmö Studies in Educational Sciences nr 17. Malmö: Holmbergs.

- McCuaig, Louise Anne (2011). Dangerous Carers: Pastoral power and the caring teacher of contemporary Australian schooling. *Educational Philosophy and Theory*, 44 (8), 863-877. DOI: 10.1111/j.1469-5812.2011.00760.x
- Popkewitz, Tomas S. (1998). *Struggling for the soul: The politics of schooling and the construction of the teacher*. New York: Teachers College Press.
- Popkewitz, Tomas S. & Kirchgalsner, Cristopher (2014). Fabricating the teacher's soul in teacher education. I Andreas Fejes & Katherine Nicoll (Red.) *Foucault and a Politics of Confession in Education*, 35-47. London: Routledge
- Rose, Nikolas (1989/1999). *Governing the soul. The shaping of the private self*. London: Free Association Books.
- Rose, Nikolas (1999). *Powers of Freedom – Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SFS (2010:800). Skollag. Stockholm: Riksdagen. Skolverket (2011) *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Lgr 11*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2014). *Fritidshem*. Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Stockholm: Fritzes.
- Smith, Karen M. (2014). *The Government of Childhood. Discourse, Power and Subjectivity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Thornberg, Robert (2010). School democratic meetings: Pupil control discourse in disguise. *Teaching and Teacher Education*, 26, 924-932.
- UNICEF (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige.
- Usher, Robin & Edwards, Richard (2014). Guiding adults: researching the ANT-ics of confession. I Andreas Fejes & Katherine Nicoll (Red.) *Foucault and a Politics of Confession in Education*, 106-118. London: Routledge.
- Wetherell, Margaret (1998). Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and poststructuralism in dialogue. *Discourse & Society*, 9(3) 387-412. DOI: 10.1177/0957926598009003005
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992). *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimation of exploitation*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.